„Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne" 59,2 (2026), s. 208-230



ISSN 2956-6185
https://doi.org/10.31261/SSHT.2026.59.2.04

EWELINA M. MĄCZKA-BĄK
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
https://orcid.org/0000-0001-9574-443X

RELIGIA A POZIOM DZIETNOŚCI W AFRYCE SUBSAHARYJSKIEJ. ANALIZA PRZYPADKU NIGERII

RELIGION AND FERTILITY RATES IN SUB-SAHARAN AFRICA: A CASE STUDY OF NIGERIA

Abstract

Kwestia dzietności należy do istotnych zagadnień współczesnej demografii, zwłaszcza w kontekście państw Afryki Subsaharyjskiej, w której utrzymuje się najwyższy wskaźnik dzietności. Takim krajem jest Nigeria, która charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem religijnym i wysokim wskaźnikiem dzietności. W artykule przyjęto hipotezę, że wyższy poziom religijności sprzyja utrzymaniu wysokiego wskaźnika dzietności. W pracy zastosowano następujące metody badawcze: analizę literatury przedmiotu, krytykę źródeł oraz metodę porównawczą. Podstawę empiryczną badania stanowiły, m.in. dane z Banku Światowego, programu Demographic and Health Surveys (DHS) raporty Pew Research Center oraz literatura naukowa przedmiotu. Przeprowadzona analiza wskazuje, że religia pozostaje jednym z ważnych czynników współkształtujących obecne procesy demograficzne w Nigerii, wpływając na normy społeczne, postawy prokreacyjne oraz model rodziny. W perspektywie dalszej utrzymujące się różnice w poziomie dzietności między społecznościami chrześcijańskimi i muzułmańskimi mogą doprowadzić do kluczowych zmian w strukturze religijnej, społecznej oraz na scenie politycznej.

The issue of fertility is one of the key topics in contemporary demography, especially in the context of Sub-Saharan African countries, which continue to have the highest fertility rates. One such country is Nigeria, which is characterized by significant religious diversity and a high fertility rate. This article posits the hypothesis that a higher level of religiosity contributes to maintaining a high total fertility rate. The study employed the following research methods: a review of the literature, source criticism, and a comparative analysis. The empirical basis of the study included, among others, data from the World Bank, the Demographic and Health Surveys (DHS) program, reports from the Pew Research Center, and the relevant academic literature. The analysis indicates that religion remains one of the key factors shaping current demographic processes in Nigeria, influencing social norms, attitudes toward childbearing, and the family model. Looking ahead, the continuing differences in fertility rates between Christian and Muslim communities may lead to significant changes in the religious, social, and political landscapes.

Wstęp

Kwestia dzietności stanowi od kilkunastu lat jedno z głównych zagadnień współczesnej demografii, ale też innych dyscyplin naukowych, w tym ekonomii, socjologii, nauk politycznych czy teologii. W Afryce Subsaharyjskiej odnotowuje się jedne z najwyższych wskaźników płodności. Interesującym jest fakt, że w tym regionie zmiany związane z dzietnością są wolniejsze niż w pozostałych częściach świata[1]. Afryka Subsaharyjska charakteryzuje się różnorodnością religijną, gdzie ważną rolę odgrywają chrześcijaństwo, islam i religie rodzime. Dlatego zachodzące relacje między religią a dzietnością stanowią ciekawy przedmiot badań, ponieważ normy i wartości religijne wpływają na funkcjonujący model rodziny, postawy prokreacyjne i związane z nimi decyzje dotyczące potomstwa.

Kwestia dzietności w Afryce Subsaharyjskiej od lat jawi się jako ważny i ciekawy przedmiot badań naukowców. Szczególnie miejsce w tych badaniach zajmuje Nigeria, która jest najludniejszym krajem kontynentu i charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem religijnym. Kraj zamieszkują liczne społeczności chrześcijańskie i muzułmańskie, a ich rozmieszczenie przestrzenne, normy religijne i uwarunkowania kulturowo-społeczne wywierają wpływ za zachodzące procesy społeczne, kulturowe, a także demograficzne. Problematyka dzietności w społeczeństwie nigeryjskim podlega analizie zarówno w kontekście czynników społeczno-demograficznych, jak i zróżnicowania ze względu na religię czy przynależność etniczną[2].

Na znaczenie religii jako czynnika wpływającego na zachowania demograficzne zwracał uwagę kanadyjski socjolog i demograf Kevin McQuillan. Badacz pisał, że „dyskusje na temat wpływu religii na zachowania demograficzne często rozpoczynają się od roli wartości. Bardziej niż większość innych instytucji społecznych religie opracowały kodeksy moralne, które mają kierować ludzkim zachowaniem, a wiele wielkich tradycji religijnych poświęciło szczególną uwagę kwestiom seksualności, rolom mężczyzn i kobiet oraz miejscu rodziny w społeczeństwie”[3]. McQuillan postawił tezę, że religia oddziałuje w sposób pośredni na zachodzące procesy demograficzne. Jej działanie realizuje się przez normy i wartości, które w efekcie kształtują postawy wobec małżeństwa, rodziny oraz potomstwa. Celem niniejszego artykułu jest próba analizy wpływu religii na poziom dzietności w społeczności chrześcijańskiej i muzułmańskiej w Nigerii. W artykule przyjęto hipotezę, że wyższy poziom religii sprzyja wyższej dzietności. Postawione pytania badawcze brzmią następująco: czy różnice w strukturze religijnej i poziomie religijności przekładają się na odmienne wzorce zachowań reprodukcyjnych? Jak normy religijne chrześcijańskie i muzułmańskie odnoszą się do dzietności,

[1] C.F. Westoff, K. Bietsch, *Religion and Reproductive Behavior in Sub-Saharan Africa*, „DHS Analytical Studies” 8 (2015), s. 15-16.

[2] B.U. Mberu, H.E. Reed, *Understanding Subgroup Fertility Differentials in Nigeria*, „Population Review” 53,2 (2014), s. 23-46. DOI: 10.1353/prv.2014.0006; S.A. Adebowale i in., *Ethnic disparities in fertility and its determinants in Nigeria*, „Fertility Research and Practice” 5 (2019), s. 2-16.

[3] K. McQuillan, *When Does Religion Influence Fertility*?, „Population and Development Review” 30,1 (2004), s. 28.

naturalnych metod planowania rodziny, pozycji mężczyzny i aborcji? W jaki sposób prawo szariatu wpływa na wskaźnik dzietności w północnej części kraju?

Artykuł składa się z pięciu części. W pierwszej autorka scharakteryzowała uwarunkowania społeczno-demograficzne Nigerii, następnie przedstawiła strukturę religijną państwa oraz ogólny poziom dzietności. W kolejnej omówiła religijne uwarunkowania prokreacji i dzietności z perspektywy chrześcijaństwa i islamu. W ostatniej części podjęła się próby ukazania korelacji religii z zachowaniami reprodukcyjnymi funkcjonującymi w społecznościach chrześcijańskich i muzułmańskich w Nigerii. Artykuł stanowi ujęcie badanego problemu z perspektywy teologicznej. W publikacji zastosowano następujące metody badawcze: analizę literatury przedmiotu, krytykę źródeł i metodę porównawczą. Analiza została oparta na danych pochodzących z Banku Światowego, Demographic and Health Surveys (DHS), raportów Pew Research Center oraz literaturze naukowej dotyczącej niniejszego problemu badawczego.

Wprowadzenie w charakterystykę społeczno-demograficzną państwa

Nigeria, jak już wspominano, to najludniejsze państwo Afryki i jeden z najszybciej rozwijających się demograficznie krajów świata. Dane Banku Światowego wskazują, że liczba ludności Nigerii w 2025 r. przekroczyła 237,5 mln mieszkańców[4]. Dlatego państwo to wyróżnia się na tle Afryki Subsaharyjskiej pod względem potencjału demograficznego, struktury ludności oraz poziomu rozwoju społecznego.

Tabela nr 1. Struktura wieku społeczności nigeryjskiej w 2025 r.

Wskaźnik	%
Ludność w wieku 0–14 lat (%)	41
Ludność w wieku 15–64 lata (%)	56
Ludność w wieku 65 lat i więcej (%)	3

Opracowano na podstawie World Bank, *Population ages 0–14 (% of total population) – Nigeria*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.0014.TO.ZS?locations=NG [dostęp: 6.07.2026]; Word Bank, *Population ages 15–64 (% of total population) – Nigeria*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.1564.TO.ZS?locations=NG [dostęp: 6.07.2026]; World Bank, *Population ages 65 and above (% of total population) – Nigeria*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS?locations=NG [dostęp: 7.07.2026]

[4] J. Campbell, M.T. Page, *Nigeria. What Everyone Needs to Know*, Oxford 2018, s. 5; M. Lozano, *Nigeria: upadająca demokracja. Wolność religijna na świecie. Raport 2023*, Pomoc Kościołowi w Potrzebie, s. 17, https://centrumwolnosci.uksw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/30/2023/10/Executive-Summary-2023-PL-UCBWR.pdf [dostęp: 23.06.2026]; World Bank, *Nigeria, World Bank – Population*, https://data.worldbank.org/country/nigeria [dostęp: 23.06.2026].

Państwo charakteryzuje się młodą strukturą wieku społeczeństwa. Mediana wieku wynosi 18 lat, co jest typową cechą państw znajdujących się na wczesnym etapie transformacji demograficznej. Struktura demograficzna społeczeństwa to około 41% dzieci i młodzieży do 14. roku życia, natomiast udział osób w wieku 65 i więcej lat wynosi tylko 3% populacji. Taka struktura stanowi charakterystyczną cechę państw z Afryki Subsaharyjskiej i świadczy o utrzymującej się na wysokim poziomie dzietności i dodatnim przyroście naturalnym. Niski odsetek ludności w wieku senioralnym wskazuje na niskie zaawansowanie procesu starzenia się populacji i dużą dynamikę wymiany pokoleniowej[5]. David Bloom, David Canning i Jaypee Sevilla pisali, że struktura wieku społeczeństwa to jeden z ważniejszych czynników determinujących możliwości rozwoju gospodarczego państwa[6]. Proces spadku dzietności może w efekcie doprowadzić do wystąpienia tzw. dywidendy demograficznej, pod warunkiem prowadzenia odpowiedniej polityki społecznej i gospodarczej[7].

Obecnie Nigeria należy do najszybciej urbanizujących się krajów na kontynencie. Szacuje się, że ponad połowa społeczności zamieszkuje miasta. Szybka urbanizacja i rozwój aglomeracji sprzyjają poprawie dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej i rynku pracy. George Martine, Jose Eustaquio Alves i Suzana Cavenaghi przekonują, że „urbanizacja nie tylko ma bezpośredni wpływ na zachowania związane z płodnością, ale także wywiera istotny wpływ na inne jej główne społeczne i ekonomiczne czynniki determinujące”[8]. Teza ta jest potwierdzona w badaniach prowadzonych przez A.J. Jaffe czy F.W. Notestein[9]. Wymienione elementy mogą korelować z wysoką liczbą urodzeń[10].

[5] Word Bank Group, *Population ages 65 and above, total – Nigeria*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO?locations=NG [dostęp: 07.07.2026].

[6] D. Bloom, D. Canning, J. Sevilla*, Economic Growth and the Demographic Transition*, 2001, https://www.nber.org/papers/w8685?utm_ [dostęp: 08.07.2026].

[7] Karolina Majewska podaje, że termin „dywidenda demograficzna” oznacza impuls wzrostu. Można ją intepretować jako formę korzyści ekonomicznej będącej skutkiem zmian w strukturze wieku społeczności, polegającej na wzroście udziału osób w wieku produkcyjnym przy jednoczesnym spadku udziału dzieci i osób starszych – por. K. Malinowska, *Dywidenda demograficzna – przykład Polski*, w: *Współczesne problemy demograficzne. Rzeczywistość i mity. Ujęcie krajowe, regionalne i globalne*, red. J. Osiński, Warszawa, 2012, s. 1-22; D.E. Bloom, D. Canning, G. Fink, J.E. Finlay, *Fertility, Female Labor Force Participation, And The Demographic Dividend*, „National Bureau Of Economic Research”, Cambridge 2007, s. 22; K. Malinowska, *Dywidenda demograficzna – przykład Polski*..., s. 1-2.

[8] G. Martine, G.I. Alves, S. Cavenaghi, *Urbanization and Fertility decline: cashing in on structure change*, International Institute for Environment and Development (IIED), 2013, s. 1-44, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/10653IIED.pdf [dostęp: 23.06.2026].

[9] A.J. Jaffe, *Urbanization and Fertility*, „American Journal of Sociology” 48 (1942), s. 48-60; F.W. Notestein, *Population – The Long View*, w: *Food for the World*, red. W. Schultz, Chicago 1945, s. 36-57.

[10] N. M. Obilor, F. Ugochukwu Amadi, G. Chinwe Ahamefula, *A Review of urbanization in Nigerias*, „African Journal of Social and Behavioural Sciences (AJSBS)” 14 (2024), s. 58-59; M. Lozano, *Nigeria: upadająca demokracja. Wolność religijna na świecie. Raport 2023*..., s. 17; Open Doors, *Nigeria, 2024*, https://www.opendoors.pl/przesladowania-chrzescijan/swiatowy-indeks-przesladowan/opisy-krajow-przesladowan/nigeria [dostęp. 24.06.2026].

Pomimo dużego potencjału gospodarczego i bogatych zasobów naturalnych kraj ten zmaga się z wysokim poziomem nierówności społecznych, a także dużymi dysproporcjami regionalnymi[11]. Holenderski demograf John Bongaarts w prowadzonych analizach wskazywał, że poziom wykształcenia w społeczności to jeden z czynników wpływających na proces transformacji demograficznej. Dotyczy on szczególnie grupy kobiet. Wzrost poziomu wykształcenia kobiet przekłada się na ich wyższą aktywność zawodową, następnie na opóźnienie bądź odroczenie decyzji o macierzyństwie[12].

a) Struktura religijna

Religia odgrywa ważną rolę w życiu społecznym mieszkańców Afryki Subsaharyjskiej, wpływając na system wartości, organizację życia rodzinnego, a także na decyzje dotyczące postaw rodzicielskich. Nigeria jest interesującym przypadkiem państwa w skali świata, w którym występuje niemal równowaga demograficzna między dominującymi religiami, jakimi są chrześcijaństwo i islam. Pew Research Center w 2012 r. opracowało raport *The Global Religious Landscape. Christians*, w którym wskazano, że 4% światowej populacji chrześcijan zamieszkuje Nigerię, skupiając się głównie w południowej części kraju. Ponadto 5% światowej populacji muzułmanów zamieszkuje regiony północne kraju[13]. Tak silny podział przestrzenny sprawia, że państwo to charakteryzuje się wyraźną dychotomią religijną, dzieląc kraj na muzułmańską północ i chrześcijańskie południe. W tym kontekście szczególne znaczenie ma pas środkowy Nigerii, który stanowi sferę kontaktu społeczności zróżnicowanej pod względem zarówno etnicznymi, jak i religijnym. W ostatnich dekadach region ten stał się miejscem licznych konfliktów i przemocy. Przyczyny tych konfliktów mają złożone fundamenty i nie ograniczają się wyłącznie do kwestii związanych z religią. Podłoże tych starć ma charakter wielowymiarowy i obejmuje szereg czynników, wśród których możemy wymienić element polityczny, etniczny, ekonomiczny oraz środowiskowy[14].

Warto podkreślić, że Nigeria stanowi jeden z najważniejszych ośrodków chrześcijaństwa i islamu na świcie, ponieważ co dwudziesty piąty chrześcijanin i co dwudziesty muzułmanin żyje w tym państwie. Tak wyjątkowa struktura religijna i mozaika etniczna Nigerii czyni to państwo szczególnie intersującym przedmiotem badań dotyczących m.in. wpływu religii na procesy demograficzne.

[11] Open Doors, *Nigeria. Indeks prześladowań chrześcijan*, https://www.opendoors.pl/przesladowania-chrzescijan/swiatowy-indeks-przesladowan/opisy-krajow-przesladowan/nigeria [dostęp. 24.06.2026].

[12] J. Bongaarts, *Completing the fertility transition in the developing world: The role of educational differences and fertility preferences*, „Policy Research Division" 2003, nr 177, s. 5-7. doi.org /10.1080/0032472032000137835.

[13] Pew Research Center, *Report The Global Religious Landscape Christians, 2012*, https://www.pewresearch.org/religion/2012/12/18/global-religious-landscape-christians/?utm_ [dostęp: 28.06.2026].

[14] J. Różański, *Boko Haram: konflikty religijne a problemy społeczno-polityczne*, „Więź" 1 (2019) s. 167-175.

Tabela nr 2. Struktura religijna Nigerii w latach 2010–2025

Wyznanie	2010	2018	2022	2025
Chrześcijanie	49,3%	45,9%	46,4 %	46%
Muzułmanie	48,3%	53,5%	46,6 %	52%
Religie rodzime (tradycyjne)	1,4%	0,6%	6,7%	1%
Brak wyznania	0,4%	0%	0,3%	0%
Inne	0,6%	0%	0%	1%

Opracowanie własne na podstawie: Pew Research Centre, *Tolerance and Tension: Islam and Christianity in Sub-Saharan Africa*, 2010, https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2010/04/sub-sa-haran-africa-full-report.pdf [dostęp: 28.06.2026]; Word Watch Resarch, *Nigeria: Full Country Dossier 2022*, https://opendoorsanalytical.org/wp-content/uploads/2022/01/Nigeria-Full-Country-Dossier-Ja-nuary-2022.pdf [dostęp: 28.06.2026]; Word Watch Resarch, *Nigeria: Full Country Dossier 2024*, https://www.opendoors.org/persecution/reports/Nigeria-Full_Country_Dossier-ODI-2024.pdf [dostęp: 28.06.2026]; The World Factbook, *Nigeri*a, 2024 https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/nigeria/ [dostęp: 28.06.2026]; C. Hackett, *5 facts about religion in Nigeria*, 2025, https://www.pewresearch.org/short-reads/2025/11/11/5-facts-about-religion-in-nigeria/ [dostęp: 28.06.2026]

Nigeria należy do państw charakteryzujących się o wysokim poziomem religijności, a religia manifestuje swoją obecność i rolę zarówno w życiu społecznym, jak i politycznym. Muzułmanie stanowią około 52% społeczności, natomiast chrześcijanie około 46%. Wyznawcy tradycyjnych wierzeń stanowią około 1% ludności państwa. Ze względu na ich relatywnie niewielki udział w strukturze wyznaniowej kraju grupa ta nie została objęta szczegółową analizą w niniejszym artykule. Taka struktura przekłada się na zróżnicowanie regionalne, społeczne oraz kulturowe, a także wpływa na rolę poszczególnych wspólnot religijnych w życiu publicznym. Normy i wartości przekazywane przez obydwie religie wpływają na postawy dotyczące małżeństwa, rodziny oraz plany prokreacyjne. Zróżnicowanie religijne to jeden z czynników współkształtujących odmienne tempo przemian demograficznych zachodzących w poszczególnych regionach państwa. Dotyczy on szczególnie poziomu dzietności[15].

Nigeria dziś zmaga się z licznymi podziałami o charakterze etnicznym, regionalnym, społecznym oraz religijnym, które wzajemnie się przenikają i utrwalają dualizm między muzułmańską północą a chrześcijańskim południem[16]. W państwie utrzymują się znaczące nierówności o wielowymiarowym charakterze, które ujawniają się na tle podziałów geograficznych, etnicznych, ekonomicznych, społecznych i religijnych[17]. W przeszłości głównym fundamentem konfliktów

[15] K. McQuillan, *Why Is Religion Related to Fertility?...*, s. 25-30.

[16] P. Marshall, L. Gilbert, N. Shea, *Prześladowani. Przemoc wobec chrześcijan*, Poznań 2014, s. 280-281.

[17] Napięcia te widoczne są zwłaszcza w relacjach między muzułmańskimi pasterskimi społecznościami Fulani a innymi grupami lokalnymi, różniącymi się też pod względem religijnymi.

były różnice etniczne, zaś dziś religia nabiera coraz większego znaczenia. Funkcjonujące w społeczeństwie podziały religijne pogłębiają istniejące antagonizmy etniczne, marginalizację i poczucie zagrożenia wśród mieszkańców[18].

Wprowadzenie prawa szariatu w latach 1999–2000 w dwunastu stanach północnych Nigerii stało się ważnym czynnikiem pogłębiającym istniejące podziały. Decyzja ta przyczyniła się do nasilenia już istniejących napięć o charakterze religijnym, jak i społecznym w relacjach między chrześcijanami a muzułmanami. Skala pogłębiających się napięć znajduje odzwierciedlenie we wzroście wartości wskaźnika Social Hostilities Index opracowywanego przez Pew Research Center[19]. Wskaźnik ten mierzy poziom wrogości motywowanej religijnie w społeczeństwie. W państwie działają liczne ugrupowania terrorystyczne, takie jak Boko Haram, którego nazwa oznacza dosłownie „zachodnia edukacja jest zakazana"[20]. Organizacja ta, dążąc do ustanowienia islamskiego kalifatu, prowadzi ataki wymierzone zarówno w chrześcijan, jak i umiarkowanych muzułmanów[21]. Działalność ugrupowań terrorystycznych stanowi czynniki destabilizujący sytuację w państwie. Jak już wspominano, Nigeria stanowi państwo o dużym zróżnicowaniu grup etnicznych i religijnych, gdzie tożsamość religijna stanowi ważny czynnik kształtujący dynamikę konfliktów politycznych, społecznych oraz gospodarczych. Ali A. Mazrui zauważa, że podziały religijne w Afryce Subsaharyjskiej najczęściej prowadzą do eskalacji konfliktów w sytuacji, gdy wzmacniają istniejące już różnice etniczne i religijne, co w pełni odzwierciedla współczesna sytuacja Nigerii[22].

Obecna równowaga religijna w tym państwie może jednak w następnych dekadach ulec wyraźnej zmianie, a skutkować będzie ona odmienną trajektorią przemian demograficznych. Muzułmańska północ pozostaje na wczesnym etapie transformacji demograficznej, charakteryzującym się utrzymującą się wysoką

Ich intensyfikacji sprzyjają zachodzące zmiany klimatyczne i narastająca rywalizacja o ograniczone zasoby naturalne, jakimi są ziemia i woda. M.S. Stempień, *Intensyfikacja przemocy w Nigerii – terroryzm czy walka o zasoby naturalne? Kontrowersje związane z działalnością zbrojną Fulanów oraz konfliktem między społecznościami koczowniczymi a osiadłymi*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences" 11 (2016), s. 144-162. https://doi.org/10.15584/johass.2019.2.7 147.

[18] J. Różański, *Boko Haram...*, s. 167-175; M.S. Stempień, *Fenomen Boko Haram. Afrykański kalifat zagrożeniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Ateneum. Polskie Studia Politologiczne" 50 (2016), s. 123-133. DOI: 10.15804/athena.2016.50.07.

[19] M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria: causes and implications of demographic divergence*, „J. of Modern African Studies" 54,3 (2016), s. 1-2; Pew Research Centre, *Religious Hostilities Reach Six-Year High,* 2014, https://www.pewresearch.org/religion/2014/01/14/religious-hostilities-reach-six-year-high/ [dostęp: 2.07.2026].

[20] M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria...*, s. 2.

[21] Tamże, s. 3; P. Ostien, A. Dekker, *Sharia and national law in Nigeria*, w: *Sharia Incorporated: a comparative overview of the legal, systems of twelve Muslim countries in past and present*, red. J.M. Otto, Leiden 2010, s. 553-612.

[22] A.A. Mazrui, *Islamic doctrine and the politics of induced fertility change: an African perspective,* w: *The New Politics of Population: conflict and consensus in family Planning*, red. J.L. Finkle, C.A. McIntosh, New York 1994, s. 121-134; M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria...*, s. 2-3.

dzietnością. Na południu badacze obserwują systematyczny spadek współczynnika dzietności połączonego z postępującą transformacją demograficzną[23].

b) Poziom dzietności

Nigeria od dekad należy do krajów o najwyższym poziomie dzietności w Afryce Subsaharyjskiej[24]. Współczynnik dzietności całkowitej (Total Fertility Rate – TFR) stanowi jeden z najważniejszych wskaźników stosowanych do oceny procesów demograficznych. Określa on przeciętną liczbę dzieci, które może urodzić kobieta w ciągu całego okresu prokreacyjnego przy utrzymaniu aktualnych wzorców płodności[25].

Dane Banku Światowego przedstawiają, że współczynnik dzietności całkowitej Nigerii na początku XXI w. wynosił 6,2 dziecka na kobietę. W 2024 r. wynosi on 4,4 dziecka na kobietę[26]. Ogólna analiza wartości TFR dla Nigerii wskazuje na lekki spadek w przebiegu procesów demograficznych zachodzących w kraju w ciągu ostatnich lat.

Tabela nr 3. Współczynnik dzietności całkowitej (TFR) w Nigerii w latach 2012–2024

Rok	TFR
2012	5,6
2015	5,4
2016	5,3
2017	5,2
2018	5,0
2019	4,9
2020	4,7
2021	4,6
2022	4,6
2023	4,5
2024	4,4

Opracowano na podstawie: World Bank, *Fertility rate, total (births per woman) – Nigeria*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=NG [dostęp:4.07.2026]

[23] M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria*…, s. 3-4.

[24] Wordometre, *Nigeria – dane demograficzne*, https://www.worldometers.info/pl/demografia/nigeria-demografia/ [dostęp: 4.07.2026].

[25] World Bank, Data Bank, https://databank.worldbank.org/metadataglossary/world-development-indicators/series/SP.DYN.TFRT.IN?utm[dostęp:04.07.2026].

[26] World Bank, *Fertility rate, total (births per woman) – Nigeria*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=NG [dostep: 04.07.2026].

Pomimo stopniowego spadku wskaźnika TFR Nigeria dalej należy do państw o jednym z najwyższych poziomów dzietności w skali światowej. Dowodzi to relatywnie wolnego przebiegu zachodzącej transformacji demograficznej. Utrzymany wysoki poziom dzietności stanowi skutek współoddziaływania wielu czynników, obejmujących wczesny wiek zawierania małżeństw, niższy poziom wykształcenia kobiet, silne oddziaływanie norm religijnych, promowanie modeli rodziny wielodzietnej czy ograniczony dostęp do metod planowania rodziny[27].

Obecna sytuacja społeczno-polityczna Nigerii stanowi rezultat nakładania się na siebie podziałów religijnych, etnicznych oraz nierówności społeczno-ekonomicznych, które w istotny sposób wpływają na rozwój kraju oraz zachowania demograficzne jego mieszkańców.

Islam i chrześcijaństwo wobec prokreacji i dzietności – zarys tematyki

Analizując zależność religii i dzietności w Nigerii, należy uwzględnić obowiązujące normy religijne i moralne dotyczące małżeństwa, prokreacji, a także metod planowania rodziny. „Islam to religia, która podporządkowuje wszystkie dziedziny życia, w tym życia małżeńsko-rodzinnego, kodeksowi religijno-moralnemu zawartemu w Koranie, świętej księdze muzułmanów, w hadisach, stanowiących zbiór opowieści z życia Mahometa, oraz szariacie, tj. świętym prawie islamu" – podaje badaczka[28]. Jak wskazuje Maria Joanna Żmichorowska, „według Koranu, rodzina ukształtowana jest w sposób patriarchalny, chociaż oboje małżonkowie mają takie same obowiązki, to jednak zachowana jest w niej wyższość mężczyzn, także współcześnie mimo zachodzących nieustannie przemian w poszczególnych państwach islamskich"[29]. Małżeństwo stanowi ważną instytucję w strukturze rodzinnej, przy czym macierzyństwo i ojcostwo są powiązane z przekazywaniem życia i wychowaniem potomstwa. W tradycyjnym modelu rodziny muzułmańskiej role społeczne są wyraźnie zaznaczone. W małżeństwo wpisana jest prokreacja jako istotny element relacji między kobietą a mężczyzną. Wskazują na to następujące sury: „Bóg dał wam żony spośród was samych. A z waszych żon dał wam synów i wnuków"[30]; „Bóg wyprowadził was z łona waszych matek"[31]; „O ludzie! Bójcie się waszego Pana, który was stworzył z jednej istoty i stworzył z niej drugą do pary; a z nich dwojga rozprzestrzenił wiele mężczyzn i kobiet. Bójcie się Boga, o którego jedni drugich pytacie, i czcijcie łona!"[32].

---

[27] M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria*..., s. 7-9.

[28] M. Komorowska-Pudło, *Rodzina i prokreacja w religiach monoteistycznych*, „Studia Oecumenica" 16 (2016), s. 427.

[29] M.J. Żmichorowska, *Małżeństwo i rodzina w chrześcijaństwie i islamie. Wspólne tradycje*, Wałbrzych 2017, s. 121.

[30] Sura XVI, 72 (Pszczoły), https://mzr.pl/koran/ [dostęp: 13.08.2026].

[31] Sura XVI, 78 (Pszczoły), https://mzr.pl/koran/ [dostęp: 13.08.2026].

[32] Sura IV, 1 (Kobiety), https://mzr.pl/koran/ [dostęp: 13.08.2026].

Dziecko jest uznawane przez muzułmanów za dar od Boga. Rodzinie przypisuje się sprawowanie szeregu funkcji od opiekuńczej po wychowawczą, która umożliwia przekazywanie wartości religijnych oraz obowiązujących w danej grupie norm społecznych[33]. Marta Komorowska-Pudło wskazuje, że „główne zadania rodziców to: wychowanie, wychowanie religijne, dbałość o edukację dzieci, najpierw opieka nad dziećmi, a dopiero w dalszej kolejności opieka nad innymi członkami rodziny, m.in. nad rodzicami i innymi starszymi członkami rodziny, wspieranie uboższych członków rodziny jałmużną lub zapomogami, sprawiedliwe wykonywanie prawa spadkowego wobec członków rodziny bliższej i dalszej, traktowanie sierot jak własne dzieci, szacunek wobec seniorów rodu, szczególnie wobec kobiety-matki, która rodzi dzieci dla Boga"[34]. Elementem islamskiej etyki jest ochrona życia poczętego, jednak w określonych sytuacjach, takich jak zagrożenie życia matki, może nastąpić wyjątek: „Aborcja jest w islamie zabroniona, z wyłączeniem przypadków zagrożenia życia matki (wówczas ciążę można przerwać do 120 dni jej trwania)"[35]. W religii tej pewnym ograniczeniom podlegają techniki wspomaganego rozrodu. Wynika to z ochrony małżeńskiego charakteru prokreacji oraz z ochrony pochodzenia dziecka. W efekcie wszelkie decyzje dotyczące liczby dzieci oraz sposobów regulacji poczęć są intepretowane w szerszym kontekście odpowiedzialności religijnej za małżeństwo oraz związaną z nim rodziną.

W nauczaniu Kościoła katolickiego małżeństwo posiada wymiar religijny oraz społeczny. Znaczenie małżeństwa związane jest z porządkiem stworzenia oraz Objawienia, ukazujących Boży zamysł wobec kobiety i mężczyzny[36]. Katolicka koncepcja małżeństwa kształtowała się na podstawie Pisma Świętego, tradycji patrystycznej, nauczania soborowego oraz późniejszych wypowiedzi Magisterium Kościoła[37]. Małżeństwo rozumiane jest jako sakramentalna i trwała wspólnota życia, której fundamentem są miłość, jedność małżonków oraz odpowiedzialność za tworzoną przez nich rodzinę.

W nauczaniu Jana Pawła II małżeństwo i rodzina zostają wpisane w pierwotny zamysł Boga wobec człowieka[38]: „Człowiek stworzony z miłości na obraz i podobieństwo Boże został powołany do miłości, dlatego jest ona wpisana w jego człowieczeństwo, które ma charakter dwoisty. Składa się bowiem z kobiecości i męskości, i tylko w odniesieniu do drugiej osoby możliwe jest rozeznanie istoty człowieczeństwa"[39]. Potwierdza to nauczanie Soboru Watykańskiego II,

[33] T.M. Komorowska-Pudło, *Rodzina i prokreacja w religiach monoteistycznych...*, s. 427; M.J. Żmichorowska, *Małżeństwo i rodzina w chrześcijaństwie i islamie...*, s. 117-130.

[34] M. Komorowska-Pudło, *Rodzina i prokreacja w religiach monoteistycznych...*, s. 429.

[35] Tamże; E. Baszak, *Współżycie seksualne w kulturze islamu*, „Seksuologia Polska" 1 (2003), s. 35-38.

[36] W. Nieścigorski, *Religijność a przekonania dotyczące małżeństwa sakramentalnego w Papui-Nowej Gwinei*, Górna Grupa 2022, s. 63.

[37] Tamże.

[38] R. Pomarańska, *Analiza porównawcza cech miłości małżeńskiej na podstawie „Familiaris Consortio" i „Amoris laetitia"*, „Studia Warmińskie" 59 (2022), s. 355.

[39] Tamże, s. 355.

że „głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej ustanowiona przez Stwórcę i unormowana Jego prawami zawiązuje się przez przymierze małżeńskie”[40]. Jego znaczenie nie ogranicza się zatem do wymiaru prawnego czy instytucjonalnego, lecz obejmuje dobro małżonków, ich wzajemną miłość i wspólnotę całego życia[41]. Papież Franciszek kontynuuje to nauczanie w adhortacji *Amoris laetitia*, ujmując małżeństwo i rodzinę w perspektywie miłości, wzajemnej odpowiedzialności oraz otwartości na życie[42]. Nauczanie to ma odzwierciedlenie w działalności Katolickiej Konferencji Episkopatu Biskupów w Nigerii, gdzie promocja rodziny, ochrona życia oraz odpowiedzialne rodzicielstwo należą do istotnych elementów nauczania dotyczącego małżeństwa i prokreacji[43]. W 2014 r. CBCN po odbytej 5–6 czerwca 2014 r. konferencji pro-life pod hasłem *Świadectwo na rzecz godności każdego życia ludzkiego* wydało komunikat *Building a Culture of Life*[44]. W dokumencie biskupi potwierdzili stanowisko Kościoła katolickiego w kwestii ochrony życia poczętego, a także podkreślili wysoką wartość macierzyństwa. Wyakcentowano, że dziecko stanowi dar, który należy chronić od chwili poczęcia. CBCN pozytywnie zaakcentowało znaczenie odpowiedzialnego rodzicielstwa oraz opowiedziało się za promowaniem naturalnych metod planowania rodziny jako zgodnych z katolicką wizją małżeństwa, rodziny oraz prokreacji[45].

Teologia moralna podaje, że prokreacja pozostaje ściśle związana z małżeństwem, a przekazywanie życia wiąże się z perspektywą odpowiedzialnego rodzicielstwa. Kościół nie utożsamia odpowiedzialnego rodzicielstwa z dużą liczbą potomstwa. Małżonkowie, uwzględniając szereg elementów, w tym fizyczne, ekonomiczne, psychologiczne i społeczne, mogą podjąć decyzję o odłożeniu kolejnego poczęcia, przy czym moralna ocena dotyczy również zastosowanych w tym celu środków. Katolicka teologia moralna odrzuca antykoncepcję, dopuszczając korzystanie z naturalnych metod rozpoznawania płodności. Istotnym elementem katolickiej wizji małżeństwa jest otwartość małżonków na przyjęcie nowego życia, także w przypadku ciąży nieplanowanej bądź choroby dziecka[46]. Katolicka teologia moralna odrzuca aborcję oraz te techniki wspomaganego rozrodu, które zastępują akt małżeński[47].

---

[40] Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gadium et spes* (1964), nr 48.

[41] Tamże.

[42] Franciszek, Adhortacja apostolska *Amoris laetitia* (2016), nr 3.

[43] Catholic Bishops Conference of Nigeria (CBCN), *News Theme: Hope does not Disappoint: Working Together for a Just Nation*, 11–12.09.2025, https://www.catholicforlife.com/a-communique-issued-at-the-end-of-the-2025-second-plenary-meeting-of-the-catholic-bishops-conference-of-nigeria-cbcn?utm [dostęp: 12.08.2026].

[44] *Pro-Life Conference held at the National Christian (Ecumenical) Centre, Abuja Nigeria, June 5th–6th, 2014*, https://www.laici.va/content/laici/en/media/notizie/prolife_nigeria.html?utm [dostęp: 13.08.2026].

[45] Tamże.

[46] M. Komorowska-Pudło, *Rodzina i prokreacja w religiach monoteistycznych...*, s. 423; Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae* (1995), nr 14.

[47] M. Komorowska-Pudło, *Rodzina i prokreacja w religiach monoteistycznych...*, s. 423.

Podsumowując, religia może mieć wpływ na decyzje dotyczące potomstwa za pośrednictwem kilku powiązanych i przenikających się ze sobą mechanizmów. Obejmują one postrzeganie małżeństwa i dzieci w kategoriach wartości, funkcjonujących norm zawierania małżeństw, stosunku do antykoncepcji oraz aborcji, pozytywnego nastawienia do naturalnych metod planowania rodziny czy do sposobu podejmowania decyzji o liczbie potomstwa. Zależność ta nie jest prostym scenariuszem obowiązującym we wszystkich społecznościach. Decyzji dotyczących prokreacji i potomstwa nie da się wytłumaczyć wyłącznie przez deklarowanie poziomu religijności przez osoby bądź samą przynależność do chrześcijaństwa czy islamu.

Religia a uwarunkowania postaw wobec dzietności

Religia we współczesnej Nigerii stanowi element kształtujący model rodziny i związane z nim postawy prokreacyjne zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Oddziaływanie religii uwidacznia się w funkcjonujących normach dotyczących wieku zawierania małżeństw, preferowanej liczbie dzieci, w stosowaniu metod planowania rodziny czy edukacji kobiet. W efekcie czynnik ten wpływa na poziom dzietności i tempo zachodzących przemian demograficznych w poszczególnych regionach tego państwa. Analizując dane, widać różnicę między społecznościami chrześcijańskimi i muzułmańskimi w poziomie urodzeń przypadających na kobietę. W niniejszym podpunkcie zostaną omówione wybrane elementy religii, wpływające na mechanizm uwarunkowań dotyczących postaw względem potomstwa.

Przeprowadzone badania naukowe w Nigerii wskazują, że pomiędzy społecznościami chrześcijańskimi i muzułmańskimi występują różnice w poziomie dzietności. Jednak ta zależność nie jest efektem prostego związku przyczynowego. W tym przypadku religia wiąże się z następującymi elementami, takimi jak miejsce zamieszania, przynależność etniczna, wykształcenie, status społeczny, wiek zawierania pierwszego małżeństwa czy stosowanie antykoncepcji[48]. Analiza wskazała, że występują regionalne zróżnicowania w liczbie dzieci w Nigerii, a północna część kraju charakteryzuje się wyższym wskaźnikiem dzietności. Islam dominuje w północnym wschodzie i północnym zachodzie państwa. Prawo szariatu funkcjonuje w stanach Zamfara, Kano, Katsina, Sokoto, Kebbi, Jigawa, Yobe, Borno, Bauchi, Gombe oraz Kaduna. Natomiast część północno-centralna państwa pozostaje bardziej zróżnicowana pod względem religijnym. Zamieszkują ją społeczności zarówno chrześcijańskie, jak i muzułmańskie. Południe państwa jest natomiast zamieszkane w większości przez społeczność chrześcijańską.

Jak przekonują badacze: „Normy religijne dotyczące życia seksualnego określają aprobowane i nieaprobowane wzorce zachowań seksualnych w odniesieniu do

[48] B.U. Mberu, H.E. Reed, *Understanding Subgroup...*, s. 23-25.

konkretnych systemów wierzeń"[49]. Wpływają one pośrednio zarówno na postawy wobec planów rodzicielskich, jak i na stosowanie naturalnych metod planowania rodziny czy innego rodzaju środków regulacji poczęć. Dlatego badając kwestię uwarunkowań dzietności w muzułmańskich stanach Nigerii, należy uwzględnić prawo szariatu i związaną z nim normę religijną.

Marcin Stonawski, Michaela Potančoková, Matthew Cantele oraz Vegard Skirbekk zwrócili na to uwagę w swoim artykule. W północnych stanach Nigerii, gdzie funkcjonuje prawo szariatu (od 1990 r.), preferencje dotyczące liczby potomstwa wyraźnie odzwierciedlają model rodziny wielodzietnej. Tylko ok. 5% kobiet ze społeczności muzułmańskiej uznawało rodzinę liczącą od jednego do czterech dzieci za model idealny. 62% respondentek zdeklarowało, że siedmioro dzieci jest pożądaną liczbę potomstwa. Część badanych deklarowała akceptację dowolnej liczby dzieci, uznając ją za „dar od Boga". Przedstawione wyniki świadczą o silnym zakorzenieniu prorodzinnych norm religijnych i społecznych, które zdecydowanie sprzyjają utrzymywaniu wysokiej dzietności w północnej Nigerii[50].

Co ciekawe, prawo szariatu, obowiązujące w dwunastu stanach Nigerii, okazało się ważnym czynnikiem sprzyjającym wzrostowi urodzeń. Według podanych danych w latach 1990–2013 w stanach, gdzie obowiązuje szariat, współczynnik TFR wzrósł z 6,4 na 7,2 dziecka na kobietę. W tych stanach prawo religijne reguluje kwestie związane z małżeństwem, rozwodem i życiem rodzinnym. W tej społeczności przeważa kulturowo model rodziny wielodzietnej, który sprzyja wysokiej dzietności[51]. Jednak sytuacja społeczności muzułmańskiej zamieszkującej inne stany różni się. W tych stanach odnotowano spadek wskaźnika TFR z 6,4 na 5,5 dziecka na kobietę. Warto nadmienić, że w tej społeczności muzułmanów funkcjonują normy i prawa małżeńskie oparte na lokalnym prawie zwyczajowym, ale poziom dzietności pozostał wyższy niż w społeczności chrześcijańskiej[52]. Mimo wszystko kierunek zachodzących zmian jest podobny do przebiegu transformacji demograficznej obserwowanej u grupy chrześcijan[53].

Warto omówić też badanie Chimaraoke Izugbara i Alex C. Ezeh, którzy podają obowiązujące w północnych regionach normy dotyczące małżeństwa i rozwodu. Zdaniem autorów dodatkowo łatwość uzyskania rozwodu i pozytywne podejście do małżeństw poligamicznych ułatwiają utrzymanie wysokiego poziomu dzietności. Powiązane jest to z silną pozycją kobiety w rodzinie oraz z zabezpieczeniem praw majątkowych[54].

---

[49] Z. Lew-Starowicz, J. Stusiński, *Kryteria normy w seksuologii*, w: *Normy i kontrowersje w seksuologii*, red. Z. Lew-Starowicz, A. Przyłuska-Fiszer, J. Stusiński, Sopot 2015, s. 13.

[50] M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria*..., s. 7- 8.

[51] Tamże, s. 12-15.

[52] Tamże, s. 13-20.

[53] Tamże, s. 20-22.

[54] Tamże, s. 22; C.O. Izugbara, A.C. Ezeh, *Women and high fertility in Islamic Northern Nigeria*, „Studies in Family Planning" 41 (2010), s. 193-204. doi: 10.1111/j.1728-4465.2010.00243.x.

Inną interesującą kwestią są metody planowania rodziny, które w tych społecznościach postrzegane są jako pewien przejaw wpływu zachodniej kultury. Ich dostęp i akceptacja są ograniczone[55]. Poziom świadomości kobiet i dziewcząt w zakresie tego zagadnienia pozostaje ograniczony. Również wcześnie zawieranie małżeństwo to czynnik sprzyjający wysokiej dzietności. W społeczności tej osiągnięcie dojrzałości biologicznej często stanowi podstawę do zawarcia związku małżeńskiego. W efekcie wydłużony zostaje okres prokreacyjny kobiet, ale ogranicza się możliwość uczestniczenia w edukacji[56].

Thair Haliru Gwarzo przenalizował poglądy „*ulema*, czyli islamskich uczonych religijnych" i wskazał, że „sprzeciwiają się planowaniu rodziny lub kontroli urodzeń"[57]. W dalszej analizie badacz zwracał uwagę, że „islam nie sprzeciwia się zmniejszaniu śmiertelności matek, zajmowaniu się kwestiami zdrowia matek ani zachowaniu odstępów między następnymi ciążami; islam sprzeciwia się natomiast praktyce kontroli urodzeń w celu regulacji populacji. Wyniki wskazują, że bardzo trudno byłoby skutecznie wpłynąć na zmianę zachowań w społeczności muzułmańskiej w zakresie planowania rodziny i praktyk związanych ze zdrowiem reprodukcyjnym bez lepszego zrozumienia, jak kwestie te postrzegane są z perspektywy *ulema*. Badanie pokazuje, że wśród islamskich uczonych istnieją postępowe osoby, które są zaangażowane i chętne do przyczynienia się do lepszego zrozumienia zdrowia reprodukcyjnego, a także dbają o przekazywanie prawidłowych informacji na temat praw kobiet w ciąży zgodnie z nakazami islamu"[58].

Marcin Stanowski, Michaela Potančoková, Matthew Cantele, Vegard Skirbekk w artykule *The changing religious composition of Nigeria: causes and implications of demographic divergence* przeprowadzili analizę, w której omówili wyraźną skalę zróżnicowania w zachodzących przemianach demograficznych między ww. społecznościami. Autorzy na podstawie dostępnych danych demograficznych wykazali, że w 1990 r. różnica współczynnika dzietności (TRF) pomiędzy ww. społecznościami nie była duża. Zmiana nastąpiła w latach 1990–2013. W tym okresie uwidocznił się wyraźny spadek dzietności u chrześcijan, mianowicie obniżył się on do 4,5 dziecka na kobietę. Natomiast w społeczności muzułmańskiej współczynnik ten wzrósł do 6,8 dziecka na kobietę. Różnica między tymi grupami wyniosła 2,3 dziecka[59].

---

[55] M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria*..., s. 7; A.R. Omran, *Family Planning in the Legacy of Islam*, London 2012; por. F. Roudi-Fahimi, *Islam and family planning*, Washington 2004.

[56] M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria*..., s. 7-9.

[57] T.H. Gwarzo, *Islamic Religious Leaders and Family Planning in Northern Nigeria: A Case Study of Zamfara, Sokoto and Niger States*, „Journal of Muslim Minority Affairs" 31,1 (2011), s. 143. DOI: 10.1080/13602004.2011.556894, s. 143; 149.

[58] Tamże, s. 147-150.

[59] M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria*..., s. 7-8.

Tabela nr 4. Liczba dzieci przypadająca na kobietę w społeczności religijnej w latach 1990–2013

Przynależność religijna	TRF 1990	TFR 2013
Chrześcijanki	6,1	6,1
Muzułmanki	6,3	6,8
Różnica między grupami	0,3	2,3

Opracowano na podstawie: M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria*..., s. 7-8

Przedstawione dane wskazują na występujące różnice pomiędzy chrześcijankami a muzułmankami oraz na odmienne tempo transformacji demograficznej. Marcin Stanowski, Michaela Potančokova, Matthew Cantele, Vegard Skirbekk wysunęli następny wniosek, że wzrost nie dotyczy całej populacji wyznawców islamu w Nigerii, ale jest on różnicowany geograficznie.

Blessing U. Mberu i Holly Reed przeprowadzili badanie, którego celem było zrozumienie różnic dotyczących dzietności u muzułmanów i chrześcijan. Badanie oparto na analizie danych z Nigeria Demographic and Helt Survey, a okres badawczy obejmował lata 2003, 2008 i 2013. W analizie zastosowano metodę opartą ma średniej liczbie urodzonych dzieci przez kobietę (CEB children even born)[60].

Tabela nr 5. Przynależność religijna a średnia liczba urodzonych dzieci przez kobietę

Przynależność religijna	2003	2008	2013
Katoliczki	4,2	4,0	3,7
Inne chrześcijanki i protestantki	3,9	3,8	3,6
Muzułmanki	4,1	4,2	4,2

Opracowano na podstawie: B.U. Mberu, H.E. Reed, *Understanding Subgroup Fertility Differentials in Nigeria*, „Population Review" 53,2 (2014), s. 23-46. DOI: 10.1353/prv.2014.0006

W Nigerii przynależność religijna silnie nakłada się na zróżnicowanie regionalne oraz etniczne. Blessing U. Mberu i Holy Reed wskazują, że „wskaźniki dzietności wśród grup etnicznych Hausa, Fulani i Kanuri, osób zamieszkujących strefy geopolityczne Północnego Wschodu i Północnego Zachodu, osób bez formalnego wykształcenia, osób pochodzących z najbiedniejszych środowisk, muzułmanów oraz mieszkańców obszarów wiejskich pozostają znacznie wyższe od średniej krajowej" [61]. Badacze ustalili, że w latach 2003–2013 w strefie północno-zachodniej

[60] B.U. Mberu, H.E. Reed, *Understanding Subgroup*..., s. 23-25.
[61] Tamże, s. 9.

odnotowano najwyższe wartości średniej liczby urodzonych dzieci przez zamężne kobiety w przedziale wiekowym 15–49 lat. W części południowo wschodniej wskaźnik ten był stabilny i utrzymał się na poziomie urodzeń 4,1 dziecka na kobietę. Najniższy wskaźnik dzietności odnotowano na południowym zachodzie.

Jednym z mechanizmów mogących wpływać na zależności między przynależnością religijną a poziomem dzietności jest stosunek małżonków do planowania rodziny i antykoncepcji. W państwie tym decyzje dotyczące dzietności są podejmowane w społecznościach, gdzie normy religijne stanowią istotny element życia. W tym aspekcie ważne są oficjalne normy promowane przez religie, szczególnie wobec naturalnych metod planowania rodziny czy antykoncepcji. Dodatkowo istotna jest też ich interpretacja przez duchownych, jakość relacji miedzy małżonkami czy poziom wykształcenia kobiet[62]. Metody antykoncepcji są popularne w społecznościach chrześcijańskich i muzułmańskich, w których nie obowiązuje prawo szariatu[63].

Społeczeństwo nigeryjskie przejawia charakter patriarchalny, „w którym mężczyźni uczestniczą praktycznie we wszystkich decyzjach dotyczących gospodarstwa domowego, w tym w kwestii liczby dzieci, które kobieta powinna urodzić, oraz terminów tych porodów”[64]. Ayo Adebowale, Martin Palamuleni zauważyli, że pochodzenie etniczne i rola mężczyzn to istotne zmienne w kontekście decyzji o potomstwie[65]. Sarah R. Blackstone i Juliet Iwelunmori przeprowadzili badanie dotyczące czynników determinujących stosowanie środków antykoncepcyjnych wśród nigeryjskich par. Autorzy badali zależności pomiędzy stosowaniem antykoncepcji a preferowaną wielkością rodziny, pozycją kobiety w kontekście podejmowania decyzji, a także podejściem mężczyzny do antykoncepcji. Z niniejszej analizy wysunięto wnioski: „role decyzyjne oraz dynamika relacji władzy w parach stanowią użyteczne czynniki prognostyczne stosowania środków antykoncepcyjnych oraz że negatywne nastawienie mężczyzn do antykoncepcji wykazało ujemną zależność w przypadku stosowania nowoczesnych metod antykoncepcyjnych w porównaniu z brakiem antykoncepcji, nie miało jednak wpływu na stosowanie przez kobiety metod ludowych w porównaniu z brakiem jakiejkolwiek metody. Wynik ten podkreśla znaczenie partnerów płci męskiej dla stosowania przez kobiety środków antykoncepcyjnych, zarówno metod tradycyjnych, jak i nowoczesnych”[66]. Z badania wynikło, że przekonanie mężczyzn „o antykon-

[62] B.U. Mberu, H.E. Reed, *Understanding Subgroup...*, s. 23-32.

[63] M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria...*, s. 13.

[64] A. Adebowale, M. Palamuleni, *Religion and ethnicity interaction as apredictor of male fertility in Nigeria: Evidencefrom a national representative sample*, „PLOS One” 19 (2024), s. 1-2.

[65] Tamże; A.S. Adebowale, S. Asa, J. Abe, F. Oyinlola, *Sex Preference, Religion and Ethnicity Roles in Fertility among Women of Childbearing Age in Nigeria: Examining the Links Using Zero-Inflated Poisson Regression Model*, „International Journal of Statistics and Probability” 8,6 (2019), s. 91-100. doi:10.5539/ijsp.v8n6p91.

[66] S.R. Blackstone, J. Iwelunmori, *Determinants of contraceptive use among Nigerian couples: evidence from the 2013 Demographic and Health Survey*, „Contraception and Reproductive Medicine” 2 (2017), s. 14. DOI: 10.1186/s40834-017-0037-6.

cepcji wiąże się z rozwiązłością kobiet, było ujemnie powiązane ze stosowaniem nowoczesnych środków antykoncepcyjnych, co jest zgodne z dotychczasową literaturą”[67]. Warto nadmieniać, że zaangażowanie małżonka może sprzyjać świadomemu planowaniu rodziny. Co więcej, wspólnie podejmowane decyzje przez małżonków, szczególnie w kontekście planowanej liczby dzieci, mogą sprzyjać realizacji wspólnych planów rodzicielskich. W nigeryjskim modelu rodziny patriarchalnej mężczyzna posiada silną pozycję. Jest on głową rodziny i podejmuje decyzje dotyczące życia codziennego, jak i te związane z planami prokreacyjnymi. W tym przypadku normy kulturowe i społeczne wzajemnie się przenikają, oddziałując na siebie i wzmacniając swoje znaczenie.

CBCN w swoim nauczaniu promuje naturalne metody planowania rodziny oraz wiąże je z odpowiedzialnym rodzicielstwem i współodpowiedzialnością małżonków za plany prokreacyjne. W tym kontekście ważne jest zaangażowanie mężczyzny, ponieważ decyzja o dziecku oraz o odstępstwie pomiędzy następnymi ciążami winna być podejmowana w odpowiedzialności obydwojga małżonków[68].

Kwestia aborcji jest jednym z elementów uwarunkowań zachodzących między religią a dzietnością w Nigerii. Babafemi Odunsi pisze, że „przerwanie ciąży w Nigerii podlega surowym ograniczeniom wynikającym z systemu prawa karnego i wiąże się z surowymi sankcjami karnymi, z wyjątkiem sytuacji, gdy aborcja jest przeprowadzana w celu ratowania życia matki”[69]. Friday Okonofua, „lider Centrum Doskonałości Innowacji w zakresie Zdrowia Reprodukcyjnego (Centre of Excellence in Reproductive Health Innovation – CERHI) na uniwersytecie w Beninie (UNIBEN), ubolewał, że w Nigerii odnotowuje się najwyższy wskaźnik nielegalnych aborcji na świecie i jeden z najgorszych wskaźników śmiertelności matek, drugi po Chinach”[70]. CBCN, jak i muzułmańscy przywódcy religijni zajmują krytyczne i zdecydowane stanowisko wobec aborcji. CBCN postuluje, że „świadectwo o godności życia ludzkiego powinno obejmować obronę małżeństwa między mężczyzną a kobietą, promowanie czystości, kampanię przeciwko aborcji i wszelkim formom sztucznej kontroli urodzeń, a także promowanie naturalnych metod planowania rodziny, przy jednoczesnym zapewnieniu Nigeryjczykom wsparcia w prowadzeniu bardziej godnego życia”[71].

---

[67] M. Corroon, I.S. Speizer, J.-C. Fotso, A. Akiode, A. Saad, L. Calhoun, L. Irani, *The Role of Gender Empowerment on Reproductive Health Outcomes in Urban Nigeria*, „Maternal and Child Health Journal” 18,1 (2014), s. 5-6. DOI: 10.1007/s10995-013-1266-1.

[68] Catholic Bishops Conference of Nigeria (CBCN), *News Theme: Hope does not Disappoint: Working Together for a Just Nation*, 11–12.09.2025, https://www.catholicforlife.com/a-communique-issued-at-the-end-of-the-2025-second-plenary-meeting-of-the-catholic-bishops-conference-of-nigeria-cbcn?utm [dostęp: 12.08.2026].

[69] B. Odunsi, *Abortion and the Law*, 2016, https://lawexplores.com/abortion-and-the-law/ [dostęp: 13.08.2026].

[70] Polonia Christiana, *Nigeria: chociaż aborcja jest zakazana, rząd współpracuje z Bankiem Światowym, by ją upowszechnić*, 2022, https://pch24.pl/wiadomosci/nigeria-chociaz-aborcja-jest-zakazana-rzad-wspolpracuje-z-bankiem-swiatowym-by-ja-upowszechnic,534738 [dostęp: 14.08.2026].

[71] Catholic Bishops Conference of Nigeria (CBCN), *News Theme: Hope does not Disappoint: Working Together for a Just Nation*, 11–12.09.2025, https://www.catholicforlife.com/a-communique

Na zachowania prokreacyjne i porodzicielskie wpływ ma również edukacja kobiet. W literaturze przedmiotu badacze podkreślają, że wzrost poziomu wykształcenia kobiet spowalnia wiek zawarcia małżeństwa i opóźnia decyzje o macierzyństwie. Od lat 70. XX wieku w Nigerii obserwuje się rozwój szkolnictwa, jednak jego efekty są wyraźnie zróżnicowane regionalnie. Największy postęp zauważa się w części południowej państwa, zamieszkanej przez społeczność chrześcijańską. Kobiety mają dostęp do edukacji średniej i wyższej, dlatego osiągają wyższy poziom wykształcenia. Inna sytuacja występuje w Nigerii północnej, w społeczności muzułmańskiej, gdzie rozwój edukacji przebiega wolniej. Utrzymujące się normy społeczne, ograniczony dostęp do kształcenia i wcześniejszy wiek zawierania małżeństw skutkują utrzymaniem wysokiego poziomu TFR i spowolnieniem procesu transformacji demograficznej[72].

Tabela nr 6. Wykształcenia kobiet a poziom dzietności w Nigerii

Kobiety	Poziom wykształcenia	Dzietność
Chrześcijanki	8% kobiet w wieku 15–49 lat nie posiadało formalnego wykształcenia, a większość ukończyła co najmniej szkołę średnią.	Wyższy poziom wykształcenia sprzyja późniejszemu zawieraniu małżeństw, większemu wykorzystaniu metod planowania rodziny oraz niższej dzietności.
Muzułmanki (stany bez szariatu)	Widoczna stopniowa poprawa poziomu wykształcenia kobiet, choć nadal niższa niż wśród chrześcijanek.	Wzrost poziomu edukacji sprzyja ograniczaniu dzietności i zbliżaniu się do modelu transformacji demograficznej obserwowanego w południowej Nigerii.
Muzułmanki (stany objęte szariatem)	Ok. 77% kobiet nie posiadało formalnego wykształcenia, co wskazuje na utrzymującą się stagnację edukacyjną.	Niski poziom wykształcenia sprzyja wcześniejszemu zawieraniu małżeństw, ograniczonemu stosowaniu antykoncepcji oraz utrzymywaniu wysokiej dzietności.

Opracowano na podstawie: M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria*..., s. 9-13

W odniesieniu do Nigerii istotne jest przyjęcie, że religia to jeden z elementów wpisujących się w mechanizm uwarunkowań społecznych, kulturowych czy etnicznych. Wymienione elementy wzajemnie się przenikają i wywierają wpływ na indywidualne postawy jednostek, jak i związane z nimi decyzje o potomstwie.

-issued-at-the-end-of-the-2025-second-plenary-meeting-of-the-catholic-bishops-conference-of-nigeria-cbcn?utm [dostęp: 15.08.2026].

[72] M. Stanowski, M. Potančokova, M. Cantele, V. Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria*..., s. 9-12.

Podsumowanie

Przeprowadzona na stronach artykułu analiza pozwala pozytywnie zweryfikować postawioną hipotez i wskazać, że religia współkształtuje poziomu dzietności w Nigerii. Oddziaływanie religii dokonuje się w powiązaniu z uwarunkowaniem kulturowym, społecznym, instytucjonalnym czy ekonomicznym. W tym zakresie mają znaczenie czynniki, takie jak poziom edukacji kobiet, wiek zawieranych małżeństw, funkcjonujące normy dotyczące modelu rodziny, wiedza dotycząca metod planowania rodziny, aborcja, a także (w północnej części kraju) specyficzny kontekst związany z prawem szariatu. Nie należy traktować religii jako samodzielnego determinantu w kontekście dzietności, ale jako jeden z elementów szerszego mechanizmu uwarunkowań zachowań prokreacyjnych[73].

Przeprowadzona analiza wskazuje, że występuje wyraźne zróżnicowanie poziomu dzietności pomiędzy chrześcijańskimi a muzułmańskimi społecznościami. Wysoki wskaźnik dzietności utrzymuje się w północnej części Nigerii, zamieszkanej w większości przez społeczność muzułmańską. Wysoki wskaźnik dzietności powiązany jest z promocją rodziny wielodzietnej, z młodym wiekiem zawierania pierwszego małżeństwa, niższym poziomem wykształcenia kobiet, silniejszą pozycją mężczyzny w rodzinie, a także z ograniczonym dostępem do metod planowania rodziny. Przyjęte wzorce zachowań religijnych są wzmacniane przez funkcjonujące normy religijne i społeczne. Prawo szariatu nie jest autonomiczną zmienną ani nie stanowi bezpośredniej przyczyny wysokiego poziomu dzietności. Prawo to należy rozpatrywać w kontekście ww. czynników.

W artykule autorka uwzględniła też religijno-moralny wymiar decyzji o potomstwie. Chrześcijaństwo i islam nadają wysoką wartość małżeństwu, rodzinie, dzieciom i rodzicielstwu. Występują różnice w kontekście sposobu regulacji poczęć. Muzułmańscy przywódcy religijny i CBCN przyjmują określone stanowiska wobec antykoncepcji, metod planowania rodziny i aborcji, a wierni na tej podstawie podejmują decyzje związane z prokreacją. Jednak deklarowana przez Nigeryjczyków przynależność religijna nie będzie równoznaczna ze stopniem religijności.

Tereny południowe i centralne zamieszkane przez wyznawców chrześcijaństwa i muzułmanów powoli przechodzą transformację demograficzną, natomiast w regionach północnych, gdzie funkcjonuje prawo szariatu, pielęgnuje się model rodziny wielodzietnej. Jest on wzmocniony przez normy religijne. W długofalowej perspektywie specjaliści wskazują, że utrzymujące się różnice mogą doprowadzić do zmian w strukturze religijnej państwa. Zmiany te będą miały konsekwencje w sferze społecznej i politycznej. Utrzymujący się wzrost wysokiej dzietności społeczności muzułmańskiej może doprowadzić do zmiany układu sił politycznych w państwie, a także do zwiększenia potencjalnych napięć o charakterze religijnym.

Podsumowując, religia to ważny, ale pośredni czynnik wpływający na zachodzące procesy demograficzne w Nigerii. Jej znaczenie zauważalne jest we wpływie

[73] B.U. Mberu, H.E. Reed, *Understanding Subgroup...*, s. 25-35.

na obowiązujące normy względem małżeństwa, wartości dzieci, odpowiedzialnego rodzicielstwa, planowania rodziny oraz ocenę moralną aborcji. Występującą w Nigerii zależność pomiędzy religią a wysoką dzietnością należy intepretować w ramach funkcjonującego mechanizmu, w którym wzajemnie na siebie oddziałują religie, kultura, struktura rodziny, edukacja, sytuacja społeczno-ekonomiczny i kontekst regionalny.

Bibliografia

Adebowale S.A., Fagbamigbe F.A., Bamgboye E.A., *Contraceptive use: implication for completed fertility, parity progression and maternal nutritional status in Nigeria*, „African Journal of Reproductive Healthale" 15,4 (2011), s. 60-67.

Adebowale A.S., Asa S., Abe J., Oyinlola F., *Sex Preference, Religion and Ethnicity Roles in Fertility among Women of Childbearing Age in Nigeria: Examining the Links Using Zero-Inflated Poisson Regression Model*, „International Journal of Statistics and Probability" 8,6 (2019), s. 91-106.

Adebowale A.S., *Ethnic disparities in fertility and its determinants in Nigeria*, „Fertility Research and Practice" 5 (2019), s. 2-16.

Adebowale A.S., Asa S., Abe J., Oyinlola F., *Sex Preference, Religion and Ethnicity Roles in Fertility among Women of Childbearing Age in Nigeria: Examining the Links Using Zero-Inflated Poisson Regression Model*, „International Journal of Statistics and Probability" 8,6 (2019), s. 91-100. doi:10.5539/ijsp.v8n6p91.

Adebowale A., Palamuleni M., *Religion and ethnicity interaction as apredictor of male fertility in Nigeria: Evidencefrom a national representative sample*, „PLOS One" 19,1 (2024), s. 1-16.

Baszak E., *Współżycie seksualne w kulturze islamu*, „Seksuologia Polska" 1 (2003), s. 35-38.

Blackstone S.R., Iwelunmori J., *Determinants of contraceptive use among Nigerian couples: evidence from the 2013 Demographic and Health Survey*, „Contraception and Reproductive Medicine" 2 (2017), s. 14. DOI: 10.1186/s40834-017-0037-6.

Bongaarts J., *Completing the fertility transition in the developing world: The role of educational differences and fertility preferences*, „Policy Research Division" 77 (2003), s. 1-29. doi.org/10.1080/0032472032000137835.

Bloom D.E., Canning D., Sevilla J., *Economic Growth and the Demographic Transition*, 2001, https://www.nber.org/papers/w8685?utm_ [dostęp: 08.07.2026].

Bloom D.E., Canning D., Fink G., Finlay J.E., *Fertility, Female Labor Force Participation, And The Demographic Dividend*, „National Bureau of Economic Research", Cambridge 2007, s. 1-43.

Campbell J., Page M.T., *Nigeria. What Everyone Needs to Know*, Oxford 2018.

Catholic Bishops Conference of Nigeria (CBCN), *News Theme: Hope does not Disappoint: Working Together for a Just Nation*, 11–12.09.2025, https://www.catholicforlife.com/a-communique-issued-at-the-end-of-the-2025-second-plenary-meeting-of-the-catholic-bishops-conference-of-nigeria-cbcn?utm [dostęp: 12.08.2026].

Corroon M., Speizer I.S., Fotso J.-C., Akiode A., Saad A., Calhoun L., Irani L., *The Role of Gender Empowerment on Reproductive Health Outcomes in Urban Nigeria*, „Maternal and Child Health Journal" 18,1 (2014). DOI: 10.1007/s10995-013-1266-1.

Gwarzo T.H., *Islamic Religious Leaders and Family Planning in Northern Nigeria: A Case Study of Zamfara, Sokoto and Niger States*, „Journal of Muslim Minority Affairs" 31,1 (2011), s. 143-151. DOI: 10.1080/13602004.2011.556894.

Franciszek, Adhortacja apostolska *Amoris laetitia* (2016).

Hackett C., *5 facts about religion in Nigeria*, 2025, https://www.pewresearch.org/short-reads/2025/11/11/5-facts-about-religion-in-nigeria/ [dostęp: 28.06.2026].

Izugbara C.O., Ezeh A.C., *Women and high fertility in Islamic Northern Nigeria*, „Studies in Family Planning" 41 (2010), s. 193-204. doi: 10.1111/j.1728-4465.2010.00243.x.

Izugbara C.O., Ezeh A.C., *Women and high fertility in Islamic Northern Nigeria*, „Studies in Family Planning" 41(2010), s. 193-204.

Jaffe A.J., *Urbanization and Fertility*, „American Journal of Sociology" 48 (1942), s. 48-60.

Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae* (1995).

Komorowska-Pudło M., *Rodzina i prokreacja w religiach monoteistycznych*, „Studia Oecumenica" 16 (2016), s. 421-439.

Koran, https://mzr.pl/koran/ [dostęp: 13.08.2026].

Lew-Starowicz Z., Stusiński J., *Kryteria normy w seksuologii*, w: *Normy i kontrowersje w seksuologii*, red. Z. Lew-Starowicz, A. Przyłuska-Fiszer, J. Stusiński, Sopot 2015, s. 13-68.

Lozano M., *Nigeria: upadająca demokracja. Wolność religijna na świecie. Raport 2023*, Pomoc Kościołowi w Potrzebie, s. 17-18, https://centrumwolnosci.uksw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/30/2023/10/Executive-Summary-2023-PL-UCBWR.pdf [dostęp: 23.06.2026].

Mberu B.U., Reed H.E., *Understanding Subgroup Fertility Differentials in Nigeria*, „Population Review" 53,2 (2014), s. 23-46. DOI: 10.1353/prv.2014.0006.

Malinowska M., *Dywidenda demograficzna – przykład Polski*, w: *Współczesne problemy demograficzne. Rzeczywistość i mity. Ujęcie krajowe, regionalne i globalne*, red. J. Osiński, Warszawa 2012, s. 1-22.

Martine G., Alves G.I., Cavenaghi S., *Urbanization and Fertility decline: cashing in on structure change*, International Institute for Environment and Development (IIED), 2013, s. 3, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/10653IIED.pdf [dostęp: 23.06.2026].

McQuillan K., *When Does Religion Influence Fertility?*, „Population and Development Review" 30,1 (2004), s. 25-56.

Marshall P., Gilbert L., Shea N., *Prześladowani. Przemoc wobec chrześcijan*, Poznań 2014.

Mazrui A.A., *Islamic doctrine and the politics of induced fertility change: an African perspective,* w: *The New Politics of Population: conflict and consensus in family Planning*, red. J.L. Finkle, C.A. McIntosh, New York, s. 121-134.

Nigeria Demographic and Health Survey 2013, chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dhsprogram.com/pubs/pdf/fr293/fr293.pdf [dostęp: 9.07.2026].

Nieścigorski W., *Religijność a przekonania dotyczące małżeństwa sakramentalnego w Papui-Nowej Gwinei*, Górna Grupa 2022.

Notestein F.W., *Population – The Long View*, w: *Food for the World*, red. W. Schultz, Chicago 1945, s. 36-57.

Obilor N.M., Ugochukwu Amadi F., Chinwe Ahamefula G., *A Review of urbanization in Nigerias*, „African Journal of Social and Behavioural Sciences (AJSBS)" 14 (2024), s. 52-64.

Odunsi B., *Abortion and the Law*, 2016, https://lawexplores.com/abortion-and-the-law/ [dostęp: 13.08.2026].

Omran A.R., *Family Planning in the Legacy of Islam*, London 2012.

Open Doors, 2024, *Nigeria*, https://www.opendoors.pl/przesladowania-chrzes 2024a.cijan/swiatowy-indeks-przesladowan/opisy-krajow-przesladowan/nigeria [dostęp. 24.06.2026].

Open Doors, *Nigeria. Indeks prześladowań chrześcijan*, https://www.opendoors.pl/przesladowania-chrzescijan/swiatowy-indeks-przesladowan/opisy-krajow-przesladowan/nigeria [dostęp. 24.06.2026].

Ostien P., Dekker A., *Sharia and national law in Nigeria*, w: *Sharia Incorporated: a comparative overview of the legal, systems of twelve Muslim countries in past and present*, red. J.M. Otto, Leiden 2010, s. 553-612.

Pew Research Centre, *Tolerance and Tension: Islam and Christianity in Sub-Saharan Africa*, 2010, https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2010/04/sub-sa-haran-africa-full-report.pdf [dostęp: 28.06.2026].

Pew Research Center, *Report The Global Religious Landscape Christians*, 2012, https://www.pewresearch.org/religion/2012/12/18/global-religious-landscape-christians/?utm_ [dostęp 28.06.2026].

Pew Research Centre, *Religious Hostilities Reach Six-Year High*, 2014, https://www.pewresearch.org/religion/2014/01/14/religious-hostilities-reach-six-year-high/ [dostęp: 2.07.2026].

Polonia Christiana, *Nigeria: chociaż aborcja jest zakazana, rząd współpracuje z Bankiem Światowym, by ją upowszechnić*, 2022, https://pch24.pl/wiadomosci/nigeria-chociaz-aborcja-jest-zakazana-rzad-wspolpracuje-z-bankiem-swiatowym-by-ja-upowszechnic,534738 [dostęp: 14.08.2026].

Pomarańska R., *Analiza porównawcza cech miłości małżeńskiej na podstawie „Familiaris Consortio" i „Amoris laetitia"*, „Studia Warmińskie" 59 (2022), s. 353-373.

Pro-Life Conference held at the National Christian (Ecumenical) Centre, Abuja Nigeria, June 5th–6th, 2014, https://www.laici.va/content/laici/en/media/notizie/prolife_nigeria.html?utm [dostęp: 13.08.2026]

Różański J., *Boko Haram: konflikty religijne a problemy społeczno-polityczne*, „Więź" 1 (2019), s. 167-175.

Roudi-Fahimi F., *Islam and family planning*, Washington 2004.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gadium et spes* (1964).

Stanowski M, Potančokova M., Cantele M., Skirbekk V., *The changing religious composition of Nigeria: causes and implications of demographic divergence*, „J. of Modern African Studies" 54,3 (2016), s. 1-27.

Stempień M.S., *Fenomen Boko Haram. Afrykański kalifat zagrożeniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Ateneum. Polskie Studia Politologiczne" 50 (2016), s. 123-133.

Stempień M.S., *Intensyfikacja przemocy w Nigerii – terroryzm czy walka o zasoby naturalne? Kontrowersje związane z działalnością zbrojną Fulanów oraz konfliktem między społecznościami koczowniczymi a osiadłymi*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences" 11 (2016), s. 144-162. https://doi.org/10.15584/johass.2019.2.7 147.

The World Factbook, *Nigeria*, 2024 https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/nigeria/[dostęp: 28.06.2026].

Westoff C.F., Bietsch K., *Religion and Reproductive Behavior in Sub-Saharan Africa*, „DHS Analytical Studies" 8 (2015), s. 1-25.

World Bank, *Fertility rate, total (births per woman) – Nigeria*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=NG [dostęp: 4.07.2026].

World bank, Data Bank, https://databank.worldbank.org/metadataglossary/world-development-indicators/series/SP.DYN.TFRT.IN?utm [dostęp: 4.07.2026].

World Bank, *Nigeria, World Bank – Population*, https://data.worldbank.org/country/nigeria, [dostęp: 23.06.2026].

World Bank, *Population ages 0–14 (% of total population) – Nigeria*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.0014.TO.ZS?locations=NG [dostęp: 6.07.2026].

World Bank, *Population ages 15–64 (% of total population) – Nigeria*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.1564.TO.ZS?locations=NG [dostęp: 6.07.2026].

World Bank, *Population ages 65 and above (% of total population) – Nigeria*, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS?locations=NG [dostęp: 7.07.2026].

Word Watch Resache, *Nigeria: Full Country Dossier 2022*, https://opendoorsanalytical.org/wp-content/uploads/2022/01/Nigeria-Full-Country-Dossier-Ja-nuary-2022.pdf [dostęp: 28.06.2026].

Word Watch Resache, *Nigeria: Full Country Dossier 2024*, https://www.opendoors.org/persecution/reports/Nigeria-Full_Country_Dossier-ODI-2024.pdf [dostęp: 28.06.2026].

Wordometre, *Nigeria – dane demograficzne*, https://www.worldometers.info/pl/demografia/nigeria-demografia/ [dostęp: 4.07.2026].

Żmichorowska M.J., *Małżeństwo i rodzina w chrześcijaństwie i islamie. Wspólne tradycje*, Wałbrzych 2017.

Słowa kluczowe: religia, chrześcijaństwo, islam, dzietność, Nigeria, Afryka Subsaharyjska
Keywords: religion, Christianity, Islam, fertility, Nigeria, Sub-Saharan Africa